

KRYSTIAN HEFFNER

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

BRYGIDA KLEMENS

Politechnika Opolska

WPŁYW POLITYKI MIEJSKIEJ I MIEJSKICH OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH NA ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH. OCENA PROBLEMU NA PODSTAWIE BADAŃ LITERATUROWYCH

Abstract: The Impact of Urban Policy and Functional Urban Areas on Rural Development. Evaluation of the Research Problem Based on a Literature Study. The article presents considerations on issues of rural-urban relations and the potential impact of urban policy on rural areas. It provides an overview of opinions contained in selected literature and their confrontation with strategic documents of the European and national level. The construction of the article consists of four parts. The first part focused on definitional issues including functional areas from the point of view of urban-rural relations. Then, the article analyzed contemporary transformation in rural areas, focusing, among others, on issues such as the availability of rural settlements, urbanization of the village, and greater mobility of inhabitants. In the last section (the third and fourth part), the author analyzed the EU and national urban policy and its impact on rural development. The role of cities in EU cohesion policy was indicated based on examination of strategic documents.

The article was elaborated based on a *desk research* of secondary data, mainly national articles and publications and official documents of the European and national level covering new programming period 2014–2020. Resources from web portals were also included in the data analysis.

Keywords: Functional areas, rural areas, urban policy.

Wstęp

Celem opracowania jest charakterystyka i ocena zmian zachodzących na poziomie unijnym i krajowym w sferze polityki rozwoju miast oraz zidentyfikowanie wpływu tej polityki na rozwój obszarów wiejskich powiązanych funkcjonalnie z miastami. Przedstawiono także aspekt definicyjny obszarów funkcjonalnych, a na podstawie ana-

lizy dokumentów programowych i strategicznych wskazano na rolę miast w polityce spójności UE. W tym kontekście prześledzono także współczesne zmiany dokonujące się na obszarach wiejskich.

Opracowanie przygotowano na podstawie analizy *desk research* danych wtórnych, głównie artykułów i publikacji krajowych i zagranicznych, danych statystycznych oraz dokumentów urzędowych szczebla unijnego i krajowego nowego okresu programowania na lata 2014-2020; wykorzystano również zasoby internetowe.

1. Obszary funkcjonalne: relacja miasto–wieś

W *KPZK* założono, że polska przestrzeń w 2030 r. ma być konkurencyjna w stosunku do przestrzeni europejskiej, przyjazna dla mieszkańców, a jej siłą ma być rozwój obszarów funkcjonalnych. W tym samym dokumencie obszar funkcjonalny opisano jako charakteryzujący się wspólnymi cechami geograficznymi, zarówno społeczno-gospodarczymi, jak i przestrzennymi oraz silnymi wewnętrznymi powiązaniem [KPZK 2012]. Jako przykład podaje się zazwyczaj duże miasto i otaczające je gminy. Mogą one posiadać wspólny potencjał i bariery rozwojowe, które są niezależne od granic administracyjnych. Zasięg przestrzenny obszarów funkcjonalnych można wyznaczyć np. badając więzi gospodarcze, społeczne, czy środowiskowe. Celem wskazania obszarów funkcjonalnych może być wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów, ale również budowanie spójności terytorialnej czy przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych.

Wyznaczanie zasięgów obszarów funkcjonalnych dotyczy ośrodków metropolitalnych, regionalnych, subregionalnych, a czasami nawet lokalnych, jako „wyodrębnionych przestrzennie specyficznych kompleksów terytorialnych” [por. *KPZK* 2012]. Obszary funkcjonalne można delimitować na różnych poziomach zarządzania: krajowym, regionalnym, czy funkcjonalnym. Na potrzeby krajowej polityki przestrzennej wskazano ich cztery podstawowe typy, z czego do pierwszego zaliczono obszary miejskie – rdzenie i ich strefy funkcjonalne oraz obszary funkcjonalne wiejskie. Wśród miejskich obszarów funkcjonalnych wyodrębniono typy: ośrodki wojewódzkie, w tym metropolitalne; ośrodki regionalne, ośrodki subregionalne, ośrodki lokalne. Natomiast wśród wiejskich obszarów funkcjonalnych wyodrębniono typy: uczestniczące w procesach rozwojowych i wymagające wsparcia procesów rozwojowych [KPZK 2012, s. 179, 181–182].

Sposoby wyznaczania i delimitacji zasięgu obszarów funkcjonalnie powiązanych z centrami miejskimi związane są z charakterystyką otaczających je jednostek przestrzennych (głównie gmin), przede wszystkim z gęstością zaludnienia, dojazdami do pracy, zatrudnieniem w sektorze pozarolniczym, intensywnością działalności gospodarczej, poziomem i intensywnością urbanizacji strefy włączanej do obszaru funkcjonalnego (obejmującej rdzenie i strefy funkcjonalne obszarów miejskich i powiązane obszary wiejskie) [zob. m.in. Zborowski 2004; Smętkowski 2007; Komornicki *et al.*

2013; Śleszyński 2013]. Metodologia wyznaczania obszarów funkcjonalnych jest zróżnicowana, głównie ze względu na cel prowadzonych analiz i bardzo często trudno porównywać efekt delimitacyjny pomiędzy różnymi ośrodkami miejskimi, chociaż wyznaczenie rzeczywistych zasięgów miejskich obszarów funkcjonalnych jest możliwe [Heffner 2015, s. 60-61].

Jak wskazano w *KPZK*, zbiór obszarów funkcjonalnych jest otwarty, a więc ich liczba i zasięg geograficzny zależą od celu, jakiemu delimitacja ma służyć. Opisane w *KPZK* i *KSRR* obszary funkcjonalne nie wyczerpują zróżnicowania ich typów, dlatego pojawiają się propozycje nowego podejścia do ich wyznaczania [np. Mazur *et al.* 2015, s. 7–36].

Biorąc pod uwagę uwarunkowania m.in. historyczne, przestrzenne, środowiskowe i społeczno-gospodarcze, poszczególne ośrodki miejskie wykształciły w swoim otoczeniu strefy powiązań gospodarczych, społecznych, infrastrukturalnych, itp. Całość tej tkanki nazwać można miejskim obszarem funkcjonalnym. Miejski obszar funkcjonalny to układ osadniczy o charakterze ciągłym przestrzennie, złożonym z odrębnych administracyjnie jednostek, obejmujący zwarty obszar miejski oraz powiązaną z nim funkcjonalnie zewnętrzną strefę zurbanizowaną. W warunkach polskich, administracyjnie obszary funkcjonalne mogą obejmować gminy miejskie, wiejskie i miejsko-wiejskie [Heffner 2015, s. 60, 63, 65].

Obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich są aglomeracjami miejskimi. Jednak stosowanie standardowych kryteriów wyznaczania zasięgu miejskich obszarów funkcjonalnych ogranicza rzeczywisty ich wymiar, a dodatkowo obejmuje obszary słabiej powiązane funkcjonalnie z centrum aglomeracji. Może się zdarzyć, że z punktu widzenia procesów rozwoju ośrodka regionalnego i całego regionu wyznaczony zewnętrznie miejski obszar funkcjonalny pomniejsza potencjał miasta i może być czynnikiem ograniczającym możliwości rozwojowe (przykład Opola i aglomeracji opolskiej).

Natomiast obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych wyznaczane są przez samorząd wojewódzki (dot. miast liczących między 50 a 100 tys. mieszkańców) i są to ośrodki, które odgrywają istotną rolę koncentrując funkcje gospodarcze, społeczne, administracyjne i dostarczając usług publicznych ważnych z punktu widzenia ich mieszkańców oraz mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich. Obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych obejmują gminy wiejskie położone w bezpośrednim sąsiedztwie tych ośrodków.

Konieczność nowego spojrzenia na miejskie obszary funkcjonalne wynika z nowego paradygmatu UE, polegającego na rozwoju opartym na inteligentnych specjalizacjach. Typologii obszarów wiejskich zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze jest wiele. Analizując różnorodne kryteria można ogólnie wyróżnić trzy podejścia typologiczne: lokalizacyjne, strukturalne i kombinacyjne. W podejściu lokalizacyjnym wykorzystującym zasadę kontinuum miasto–wieś, wyróżnia się: miasta i ich strefy oddziaływania (np. strefa podmiejska, obszar metropolitalny), tradycyjne obszary wiej-

skie i obszary peryferyjne [zob. Komornicki, Śleszyński 2009; Bański 2014, s. 442]. W podejściu strukturalnym (analiza ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne) wskazuje się zazwyczaj kluczowe funkcje gospodarcze występujące w analizowanej jednostce terytorialnej, a następnie przyporządkowuje się ją do odpowiedniego typu funkcjonalnego. Natomiast podejście kombinacyjne łączy zazwyczaj metody stosowane w poprzednich dwóch podejściach [zob. więcej Bański 2014].

Ze względu na zakres i siłę powiązań z otoczeniem, a zwłaszcza związki między wsią i miastem, obszary wiejskie klasyfikowane są w trzech ogólnych typach relacji: [Wilkin 2007; Heffner 2014, s. 34–35] zintegrowane obszary wiejskie, przejściowe obszary wiejskie, peryferyjne obszary wiejskie.

Podstawowym kierunkiem działań dotyczących obszarów funkcjonalnych jest rozwijanie kultury współpracy jednostek samorządu. Chodzi o realne, partnerskie i efektywne współdziałanie wszystkich podmiotów rozwoju (w układzie pionowym oraz poziomym) [*Krajowa Polityka Miejska* 2014, s. 125]. Ponadto, nieodzowne jest identyfikowanie potrzeb rozwojowych takich obszarów na podstawie wewnętrznych potencjałów rozwojowych, zasobów i wiedzy, co prowadzić powinno do realizacji działań odpowiadających na określone wyzwania i jednocześnie precyzyjnie dostosowanych do lokalnych uwarunkowań [Szafranek 2015, s. 112].

2. Współczesne zmiany na obszarach wiejskich

Współcześnie coraz mniej jest wsi tradycyjnych, o typowo rolniczym charakterze. Zmienia się struktura gospodarstw rolnych: z wielu małych gospodarstw na mniej liczne, ale o większych arealach. Coraz więcej mieszkańców wsi pracuje poza rolnictwem, wyższe są również aspiracje mieszkańców w aspekcie wykształcenia [zob. m.in. Szczygielski 2010; Frenkel 2012; Klemens 2014]. Zjawiska te powodują zmiany w pełnionych przez obszary wiejskie funkcjach, od związanych z rolnictwem i leśnictwem, przez funkcje turystyczne i mieszkalne [Heffner, Klemens 2012]. Bliskość i powiązania z miastami sprawiają, że część obszarów wiejskich kojarzona jest z dobrymi warunkami do zamieszkania (przestrzeń, kontakt z przyrodą, czyste powietrze itp.) co sprawia, że miejscowości wiejskie stają się tzw. sypialniami miast, a użytki rolne przeznaczane są na ekspansję terenów zabudowanych [Heffner, Klemens 2015]. Uważa się, że obecnie rozwój funkcji pozarolniczych jest najistotniejszym wyznacznikiem przeobrażeń obszarów wiejskich [Lewandowski 2002].

Wielu badaczy wskazuje wręcz, że w ujęciu regionalnym można mówić o znacznym zaawansowaniu procesu przechodzenia do wielofunkcyjności obszarów wiejskich [por. np. Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2009]. Powiązane z szeroko rozumianym rozwojem obszarów wiejskich działania ukierunkowane są na trzy sfery: podnoszenie poziomu życia rodzin wiejskich (m.in. przez poprawę wyposażenia infrastrukturalnego, dostęp do informacji, specjalizację gospodarstw rolnych), tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem i wstrzymywanie odpływu ludności (m.in. przez wspieranie przedsiębior-

czości wiejskiej, rozszerzanie lokalnej oferty usług), rozbudzanie lokalnych inicjatyw i kreowanie własnych ścieżek rozwoju przez społeczności wiejskie [Kłodziński 2008].

Początkowo zakładano, że postępująca urbanizacja wsi jest symptomem raczej pozytywnym, ale dosyć wcześnie wykazano, że miejski styl życia i upodabnianie infrastruktury i zabudowy wsi do miast nie daje tak wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich. Procesy urbanizacyjne na wsi ujawniły i zapoczątkowały zjawiska negatywne [Czarnecki 2008]. Postępująca urbanizacja w strefach peryferyjnych i trudno dostępnych komunikacyjnie, skutkowała takimi zjawiskami, jak: depopulacja, degradacja w strukturach społeczno-gospodarczych czy układach przestrzennych wsi (np. stopniowe zanikanie sektora usług, dewastacja zabudowy) [Heffner 2014, s. 34].

Z perspektywy miast suburbanizacja, a więc proces gromadnego osiedlania się w strefach podmiejskich, postrzegana jest raczej w kategoriach negatywnych, jako jeden z najważniejszych czynników polaryzacji struktury społeczno-przestrzennej miast. Analizując współczesne procesy odnoszące się do rozwoju i przekształceń miast, wskazać można m.in. na postępującą suburbanizację, transformację obszarów podmiejskich, rozwój obszarów funkcjonalnych, degradację i wyrwykową odnowę struktur miejskich, degradację ekosystemów, niekompletny sposób kreowania nowych powiązań i systemów, chaotyczną zabudowę, spekulacje gruntowe. Modele współczesnego miasta można określić jako struktury podzielone, zdefragmentowane, o występujących równolegle ze sobą procesach peryferyzacji i koncentracji [zob. więcej: Lorens 2015, s. 76–78]. Konieczność opanowania żywiołowej suburbanizacji w otoczeniu większych miast i przeciwdziałanie negatywnym skutkom tego procesu staje się podstawą do wyznaczania miejskich obszarów funkcjonalnych.

Mimo że dostępna jest statystyka dotycząca zagranicznych wyjazdów zarobkowych, to kwestie dotyczące przepływów ludności związanych z dojazdami do pracy na wewnętrznym, krajowym rynku nie są dogłębnie analizowane. W skali ogólnopolskiej próbę oszacowania kierunków i natężenia dojazdów do pracy prowadzono do 1988 r., a następnie podjęto w 2006 r. [zob. więcej: Kruszka 2010, s. 3]¹ i 2011 r. [*Dojazdy do pracy...* 2014].

Wpływ na zmianę funkcji pełnionych przez obszary wiejskie ma niewątpliwie większa mobilność ich mieszkańców. Coraz więcej osób dojeżdża do miejsca pracy, w tym również do innych miejscowości i większych miast, poprawia się stan i sieć dróg. Czynnikiem, które ograniczają mobilność mieszkańców wsi są niewątpliwie: wysokie ceny paliwa (a więc i rosnące koszty dojazdów), zanikający system komunikacyjny z obszarami peryferyjnymi (wiele wsi nie ma żadnej bezpośredniej możliwości komunikacji autobusowej czy też kolejowej), brak ofert na lokalnych rynkach pracy, czy też niedopasowanie podaży zasobów pracy do popytu na określonym rynku

¹ W 2006 r. źródłem danych była baza systemu podatkowego POLTAX, dzięki której porównywano miejsca zamieszkania z miejscem wykonywania pracy podatników.

pracy, a w najgorszych przypadkach zniechęcenie do poszukiwania pracy, bierność, apatia i poczucie bezradności.

Poszczególne rynki pracy są silnie zróżnicowane m.in. pod względem stopy bezrobocia i średniego miesięcznego wynagrodzenia, co – wydaje się – powinno oddziaływać na migracje wewnętrzne. Okazuje się, że wpływ tych cech na migracje jest jednak ograniczony [Kowalczyk 2010, s. 9]. Nie ulega jednak wątpliwości, że obszary o dodatnim saldzie migracji są atrakcyjne zarobkowo i mogą stanowić swoiste zagrożenie dla miejscowości z ujemnym saldem codziennych dojazdów do pracy, gdyż w dłuższej perspektywie stają się one atrakcyjniejszymi miejscami do osiedlania się na stałe. Obszary mniej atrakcyjne tracą tym samym dobrze wykwalifikowanych, aktywnych zawodowo mieszkańców, podatników i potencjalne zasoby umożliwiające wzrost liczby lokalnej społeczności [Muster 2014, s. 114]. Zjawisko takie obserwowane jest m.in. na peryferyjnych obszarach woj. opolskiego, skąd mieszkańcy licznie wyjeżdżają do śląskiego lub dolnośląskiego obszaru metropolitalnego.

Szeroko rozumiana dostępność osiedli wiejskich² (m.in. komunikacyjna, transportowa, społeczna) odgrywa istotną rolę dla możliwości rozwojowych wsi. Ta dostępność może być zmieniana czy też udoskonalana, przez wykorzystanie takich narzędzi, jak programy zewnętrzne służące rozwojowi obszarów wiejskich, jak i aktywności lokalne. Większość usług publicznych na wsi, o charakterze społecznym i administracyjnym, jest dostępna praktycznie tak jak miejsca, w których te usługi są zlokalizowane, a więc sprawą ważną staje się dobra jakość połączeń komunikacyjnych i drogowych z ośrodkami świadczącymi tego typu usługi, a więc z miejscami lokalizacji takich usług i siedzibami urzędów gmin. Niestalość i niepewność połączeń komunikacyjnych nierzadko wymusza zindywidualizowane formy dotarcia do usług zlokalizowanych zewnętrznie, a często okazuje się, że usługi o charakterze publicznym dla mieszkańców wsi zlokalizowane są w trudno dostępnych komunikacyjnie dzielnicach miast. Dynamiczny rozwój ośrodków wiejskich dokonuje się głównie przez wzrastające powiązania funkcjonalne z ośrodkiem miejskim i wzrost intensywności ruchu komunikacyjno-transportowego, co rodzi pewne wyzwania dla planowania przestrzennego w obszarze miasto-wieś.

3. Polityka miejska i jej wpływ na rozwój obszarów wiejskich – poziom unijny

Kwestie dotyczące struktury przestrzennej systemów miejskich i relacji między miastami i ich otoczeniem są od dawna przedmiotem zainteresowania m.in. polityki regionalnej czy geografii regionalnej. Jedną z pierwszych teorii zapoczątkowujących

² Pojęcie *dostępność* rozumiane jest jako możliwość skorzystania z usługi w racjonalnym czasie, np. możliwość skorzystania z usługi lub bliskość i łatwość dojazdu do usługi.

badania w tym obszarze była teoria miejsc centralnych [Christaller 1993], która aż do lat 80. XX w. uważana była za najlepiej ukazującą badane zjawisko. Ponieważ teoria miejsc centralnych wskazywała miejsce w hierarchii osiedli (wynikające z liczby i różnorodności funkcji pełnionych przez daną miejscowość i skorelowanych z liczbą mieszkańców), to na jej podstawie dokonywano hierarchizacji osiedli [Mularczyk 2014, s. 381]. Zgodnie z tą teorią, miasta są obszarami centralnymi ze względu na pełnione funkcje. Im wyższa ranga ośrodka, tym wyższa jego centralność, a więc obszar oddziaływania, który może być wyznaczany przez maksymalną odległość, jaką mieszkańcy regionu są w stanie pokonać, aby nabyć dobra i usługi dostępne w tym ośrodku centralnym [Mularczyk 2014, s. 381].

Już w latach 50. XX w. zaproponowano teorie polaryzacyjne, stojące w opozycji do teorii miejsc centralnych, które podkreślały rosnące znaczenie rynkowych korzyści skali, możliwych do osiągnięcia w największych ośrodkach miejskich [Myrdal 1957; Capello 2009]. Jedną z najbardziej rozpowszechnionych była koncepcja biegunów wzrostu (Perroux), która pierwotnie odnosiła się do dominujących na rynku podmiotów gospodarczych, a dopiero później do wymiaru przestrzennego. Najbardziej rozwinięte regiony wygrywają konkurencję gospodarczą z regionami peryferyjnymi i uzależniają je od własnej polityki przemysłowej i handlowej, ale przez rozwój sieci komunikacyjnej między dominującymi metropoliami i ich otoczeniem można przyspieszać proces rozprzestrzeniania się wzrostu gospodarczego [Grosse 2002, s. 28]. Hirschman zaproponował zbliżoną koncepcję rozwoju przestrzennego, wskazując że rozwój gospodarczy dokonuje się nierównomiernie i koncentruje się w tzw. geograficznych centrach wzrostu, z których w sposób naturalny rozprzestrzenia się na obszary sąsiadujące [Malizia, Feser 1999, s. 106–108]. Równie znaną teorią polaryzacyjną jest model rdzenia i peryferii Friedmanna, zgodnie z którą najbardziej konkurencyjne przedsiębiorstwa lokują swoją działalność w silnych regionach, głównie dużych ośrodkach metropolitalnych, które dominują (gospodarczo, politycznie, czy też kulturowo) nad swoimi peryferiami.

Współcześnie, raczej dostosowuje się znane koncepcje ekonomiczne do aktualnych warunków społeczno-gospodarczych po to, aby zoptymalizować rozwój regionalny. Pod koniec XX w. teoria miejsc centralnych i teorie polaryzacyjne zostały zintegrowane w koncepcję tzw. nowej geografii ekonomicznej, w której różne układy związane z korzyściami skali i efektami przestrzennej integracji kosztów prowadzą do powstawania odmiennych przestrzennie systemów konsumpcji i produkcji, podkreślając tym samym wagę powiązań hierarchicznych i horyzontalnych pomiędzy miastami o uzupełniających się specjalizacjach gospodarczych [Heffner, Gibas 2015, s. 128].

Prowadzona w Unii Europejskiej polityka spójności prowokuje dyskusje na temat kierunków rozwoju regionów. Jej głównym celem jest wspieranie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju całej struktury. Przez pewien czas skłaniano się raczej ku podejściu konwergencyjnemu, polegającemu na zmniejszaniu dysproporcji w poziomie rozwoju między regionami rozwijającymi się najlepiej i najsłabiej. Zasadnicza reorien-

tacja programowa polityki spójności nastąpiła w latach 2007–2013. Jednak to nowy okres programowania związany jest ze zmianą kursu z wyrównywania dysproporcji w kierunku wzmocnienia konkurencyjności regionów, czy też miast będących motorem rozwoju obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie. Na zmianę tego kierunku niewątpliwie miały wpływ rozważania dotyczące możliwości realnego osiągnięcia stanu wyrównanego rozwoju w skali regionów, państw, czy też Unii Europejskiej.

Nowym paradygmatem rozwoju Unii Europejskiej staje się inteligentna specjalizacja regionalna, która ma wynikać z analizy mocnych stron i największych potencjałów danego regionu. Celem jest rozwój innowacyjny i oparty na wiedzy, wspierany inwestycjami w sektorze prywatnym o interwencji adresowanej pod kątem konkretnych potrzeb jednostek terytorialnych.

Unijna polityka rozwoju terytorialnego wymaga zintegrowanego oddziaływania na rozwój regionalny przez fundusze UE, wzmocnienia funkcji miast i obszarów funkcjonalnych i subregionów problemowych oraz uwzględniania różnego typu wyzwań terytorialnych regionów najmniej uprzywilejowanych, wzmacniając tym samym podejście subregionalne i lokalne [Prusek 2015, s. 12].

Polityka miejska rozumiana jest jako działalność publiczna organów i instytucji ukierunkowanej na realizację określonych celów za pomocą rozmaitych instrumentów w odniesieniu do danego miasta, ich terytorialnych zbiorów lub ich ogółu. Polityka ta może być prowadzona na kilku poziomach: międzynarodowym, np. przez organy i instytucje UE; krajowym, np. przez rząd i administrację rządową; regionalnym, m.in. przez organy samorządu województwa i administrację samorządową; lokalnym (miejskim), np. przez samorządowe władze poszczególnych miast [Obrębalski 2013, s. 146].

Na poziomie UE przez długi okres dostrzegalne było znaczne niedowartościowanie problematyki miejskiej. Jednak zmiana kierunków interwencji polityk publicznych i paradygmatu polityki regionalnej, pozwoliła na przypisanie miastom szczególnej roli w tworzeniu i zarządzaniu nowoczesnymi czynnikami rozwojowymi [OECD 2009; Klemens, Derlukiewicz 2014]. W UE dąży się do uwzględnienia miejskiego wymiaru terytorialnego w poszczególnych politykach, w tym w polityce spójności. Traktat Lizboński wprowadził wymiar terytorialny jako równorzędny z gospodarczym i społecznym wymiarem integracji [Kaczmarek, Bul 2014, s. 120].

Zrównoważony rozwój miast europejskich stał się przedmiotem podpisanej w 2007 r. Karty Lipskiej, w której dostrzeżono, że *miasta nie będą mogły spełniać swoich funkcji motorów postępu społecznego i wzrostu gospodarczego, jeżeli nie uda się utrzymać równowagi społecznej w miastach i pomiędzy nimi* [Karta Lipska 2007]. Karta Lipska nie ma mocy wiążącej, stanowi deklarację na rzecz zrównoważonego rozwoju miast UE i zawiera wskazania o charakterze praktycznym [Pancer-Cybulska 2014, s. 129]. Podkreślono konieczność opracowania całościowych strategii i skoordynowania działań w procesie rozwoju miejskiego, które wykraczałyby poza granice poszczególnych miast i obejmowałyby ich obszary funkcjonalne. Celem jest *osiąg-*

nięcie równorzędnego partnerstwa pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi oraz pomiędzy małymi, średnimi i dużymi miastami w regionach miejskich i aglomeracjach [Karta Lipska 2007].

Od pewnego już czasu Unia Europejska prowadzi działania na rzecz wzmocnienia roli miast i stworzenia odpowiednich polityk ich rozwoju proponując różnorodne działania służące osiągnięciu tego celu, m.in.: podnoszenie atrakcyjności miast, wzmocnienie roli miast jako tzw. biegunów wzrostu, zmniejszenie nierówności między dzielnicami miast i poziomu życia ich mieszkańców, itp. [Komisja Europejska 2006]. Obszary miejskie stają się szczególnym obszarem działań polityki ukierunkowanej terytorialnie jako te, które w największym stopniu przyczyniają się do rozwoju społeczno-gospodarczego.

Po 2007 r. na skutek ewolucji polityki spójności UE, kładącej nacisk na zintegrowane podejście terytorialne wzrosło zainteresowanie delimitacją miejskich obszarów funkcjonalnych, których centra zostały potraktowane jako regionalne bieguny wzrostu przyspieszające korzystne zmiany.

W przyjętej w czerwcu 2010 r. *Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (Europa 2020)*, wskazano trzy wzajemnie ze sobą powiązane priorytety, przewidziane do zrealizowania do 2020 r.: rozwój inteligentny, rozwój zrównoważony, rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu [Europa 2020, s. 11]. Rolę miast (zwłaszcza dużych) podkreśla się w sposób szczególny w ramach pierwszego priorytetu, natomiast osiągnięcie priorytetu trzeciego służyć ma *wspieraniu gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną*.

Komisja Europejska dostrzega wyzwania, przed jakimi stoją miasta europejskie (demograficzne, klimatyczne, gospodarcze, socjalne, czy kulturalne) i podkreśla, że *sukces w rozwoju obszarów miejskich można osiągnąć jedynie przez zintegrowane podejście* różnych wymiarów życia miejskiego [Komisja Europejska 2012]. Obecnie trwają prace nad agendą miejską UE. Jednym z narzędzi rozwoju miast na poziomie UE jest portal Ramy Referencyjne Miasta Zrównoważonego [<http://rfsc.eu>], tworzący sieć wymiany dobrych praktyk, którego celem jest upowszechnianie zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich³.

Aby w odpowiedni sposób rozdysponowywać środki finansowe dla miast, Komisja Europejska zaproponowała nową klasyfikację trzech kategorii jednostek dla celów polityki miejskiej: 1) miasta, 2) małe miasta i przedmieścia, 3) obszary wiejskie [European Commission 2014].

³ Obecnie nie jest to narzędzie zbyt intensywnie wykorzystywane, gdyż przynależność do sieci jest dobrowolna. Na terenie Polski jedynie pięć miast zgłosiło akces: Dzierżonów, Katowice, Bytom, Dąbrowa Górnicza, Sochaczew [<http://www.rfsc-community.eu/rfsc-cities/rfsc-cities-map/>] (dostęp 10.09.2015).

4. Krajowa polityka miejska

W Polsce przez długi czas brak było odrębnie prowadzonej polityki miejskiej, ale jej elementy znajdowały odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych dotyczących polityki rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przestrzennego [MRR 2010, s. 53]. Wśród najważniejszych dokumentów, w których można odnaleźć elementy polityki rozwoju miast należy wymienić: *Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* [KPZK 2030], *Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie* [KSRR] oraz *Krajową Politykę Miejską 2023*. W dokumentach tych zakłada się wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich w sferze gospodarczej, społecznej, instytucjonalnej, nauki i transferu wiedzy, kultury oraz rozwiązań integrujących przestrzeń funkcjonalnych obszarów miejskich w szeroko rozumianym zakresie, m.in. jednym z celów krajowej polityki regionalnej do 2020 jest *wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich oraz integracja ich obszarów funkcjonalnych* [Krajowa Strategia... 2010]. W KPZK kwestia rozwoju miast i obszarów funkcjonalnych znalazła wyraz w dwóch pierwszych celach polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, przy czym cel 2. w sposób szczególny wypukła konieczność integracji funkcjonalnej, tworzenia przez miasta warunków do rozprzestrzeniania się czynników rozwoju i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich⁴.

W nowym okresie programowania polskie samorządy będą mogły aplikować o wsparcie na rozwój miast w ramach programów operacyjnych. Uwzględniając obowiązujące unijne zasady dysponowania środkami na politykę miejską [por. *European Commission* 2014], w Umowie Partnerstwa wyodrębniono dwie kategorie jednostek: miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne oraz miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji [Pancer-Cybulska 2014, s. 134].

Dokumentem pełniącym funkcję kompleksowej wykładni prowadzenia polityki wobec miast jest *Krajowa Polityka Miejska 2023*. Opisuje ona m.in. zasady, cele i instrumenty rozwojowe oraz rolę podmiotów oddziałujących na rozwój obszarów miejskich i pozostających z nimi w silnych związkach funkcjonalnych obszarów wiejskich. Głównym celem *Krajowej Polityki Miejskiej do roku 2023* jest *wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawy jakości życia mieszkańców* [Krajowa Polityka Miejska 2023, projekt z 2015, s. 11]. Polityka miejska prowadzona będzie zgodnie z zasadą zintegrowanego podejścia terytorialnego podkreślając, że odnosi się ono do obszarów funkcjonalnych a nie administracyjnych i oddziaływać będzie na gminy miejskie, po-

⁴ Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności. Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej o terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków do rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

wiaty grodzkie oraz wchodzące z nimi w interakcje gminy miejsko-wiejskie i wiejskie [*ibidem*, s. 10]. Określając wyzwania zarządzania obszarami miejskimi, podkreślono potrzebę wypracowania nowych rozwiązań w sferze finansowania i korzystania ze wspólnej infrastruktury jednostek samorządu terytorialnego⁵. W *Krajowej Polityce Miejskiej* wskazano również, że zarządzanie obszarami funkcjonalnymi miast dotyczy wszystkich miast niezależnie od ich wielkości [*ibidem*, s. 99].

Zintegrowane podejście terytorialne, będące jedną z głównych zasad programowania na lata 2014–2020 zakłada odejście od postrzegania obszarów przez pryzmat granic administracyjnych na rzecz relacji pomiędzy miastami i ich obszarami funkcjonalnymi. Wraz z koniecznością wsparcia polityki miejskiej i rozwoju lokalnego Komisja Europejska zaproponowała wiele nowych instrumentów, m.in.: Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT), trwałe i zrównoważony rozwój obszarów zurbanizowanych, platforma rozwoju miast [zob. więcej Szlachta 2013, s. 31].

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne mają służyć wdrażaniu strategii terytorialnych w obszarach funkcjonalnych 18 miast wojewódzkich⁶, ale również na obszarach funkcjonalnych innych miast o charakterze regionalnym i subregionalnym. Są narzędziem wykorzystywanym na obszarach wymagających zintegrowanego podejścia do rozwoju i zachęt do współpracy [*Biała Księga...* 2013, s. 13]. Warunkiem realizacji ZIT jest udokumentowana chęć jednostek samorządu terytorialnego do współpracy w postaci zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa (tzw. Związkiem ZIT), a jako zachętę do współpracy na realizację ZIT przewidziano dodatkową alokację środków z Regionalnych Programów Operacyjnych. Pożądanym i zalecanym dokumentem strategicznym jest strategia rozwoju obszaru funkcjonalnego miasta. Może być ona również dokumentem umożliwiającym priorytetyzację i wybór działań i przedsięwzięć do objęcia w ramach ZIT [zob. więcej: *Zasady uwzględniania...* 2013]. Związki ZIT będą pełniły funkcję wspólnej reprezentacji obszarów funkcjonalnych miast wobec władz krajowych i regionalnych, a także zostaną powołane w celu uzgadniania i rozstrzygania spraw rozwojowych oraz administrowania wspólną infrastrukturą [*Biała Księga...* 2013, s. 14]. Wdrażanie ZIT wymaga od podmiotów realizujących wysokiej świadomości oraz dojrzałości w sferze prowadzenia polityki rozwoju na szczeblu wyższym niż lokalny [Szafranek 2015, s. 110].

Zgodnie z założeniami polityki spójności zastosowanie ZIT powinno generować takie skutki, jak: rozwój współpracy i integracji, budowa partnerskiego modelu współpracy JST, realizacja zintegrowanych projektów kompleksowo uwzględniająca zdiagnozowane potrzeby i problemy rozwoju obszaru funkcjonalnego, wzrost wpływu

⁵ Dotyczy to sytuacji, w której osoby korzystają z usług publicznych, lecz nie partycypują w ich finansowaniu ze względu na zamieszkiwanie w innej gminie. Ośrodki centralne ponoszą dodatkowe wydatki z budżetu gminy na realizację usług publicznych lub utrzymanie infrastruktury, z której korzystają mieszkańcy sąsiednich jednostek administracyjnych. Prowokuje to niezdrową konkurencję między JST o mieszkańców – płatników podatków.

⁶ Uwzględniając pary miast: Bydgoszcz-Toruń i Gorzów-Zielona Góra.

miast i obszarów funkcjonalnych na kształt i sposób realizacji działań wspieranych na ich obszarze w ramach polityki spójności [*Programowanie perspektywy finansowej...* 2013, s. 4].

Wydaje się, że celowością realizacji ZIT staje się włączanie do opracowywania strategii i programów rozwoju o charakterze ponadlokalnym władz oraz społeczności lokalnych, *które najlepiej znają uwarunkowania i potrzeby rozwoju jednostek tworzących obszary funkcjonalne* [Szafranek 2015, s. 112].

Wnioski

Z krajowych dokumentów strategicznych wynika, że polska przestrzeń w 2030 r. ma być konkurencyjna w stosunku do przestrzeni europejskiej, przyjazna dla mieszkańców, a jej siłą ma być rozwój obszarów funkcjonalnych. Złożoność charakterystyki obszarów funkcjonalnych jest znaczna, a sposoby wyznaczania i delimitacji zasięgu obszarów funkcjonalnie powiązanych z centrami miejskimi związane są z charakterystyką otaczających je jednostek przestrzennych (głównie gmin).

W warunkach polskich, miejski obszar funkcjonalny może administracyjnie obejmować gminy miejskie, wiejskie, i miejsko-wiejskie. Obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich są praktycznie biorąc aglomeracjami miejskimi. Natomiast obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych wyznaczane są przez samorząd wojewódzki i zazwyczaj obejmują gminy wiejskie położone w bezpośrednim sąsiedztwie tych ośrodków. Głównym kierunkiem działań dotyczących obszarów funkcjonalnych jest rozwijanie kultury współpracy jednostek samorządów miejskich i wiejskich. Chodzi o realne, partnerskie i efektywne współdziałania wszystkich podmiotów rozwoju.

Obszary wiejskie są ważnym czynnikiem rozwojowym regionów. Można uznać, że w stosunku do miast są to obszary o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i gorszych możliwościach rozwoju. Jednak mieszkańcy wsi są coraz bardziej świadomi potrzeby zmiany i poprawy jakości życia, co przekłada się m.in. na coraz wyższe aspiracje w zakresie wykształcenia, poszukiwanie źródeł utrzymania poza rolnictwem, scalanie gospodarstw rolnych.

Wzmacnianie powiązań funkcjonalnych miast z obszarami wiejskimi może dawać efekt polaryzacyjny, polegający na koncentrowaniu aktywności i działalności w ośrodku miejskim i jego bezpośrednim otoczeniu, a tym samym pogłębiający dysproporcje w rozwoju wiejskich obszarów peryferyjnych również w skali lokalnej. Bliskość i powiązania z miastami sprawiają, że część obszarów wiejskich kojarzona jest z dobrymi warunkami do zamieszkania (wiele osób decyduje się na zakup gruntów mieszkalnych w dogodnie położonych wsiach, nie rezygnując z pracy w miastach), co podnosi status mieszkańców wsi, ale sprawia również, że miejscowości wiejskie stają się tzw. sypialniami miast, a użytki rolne przeznaczane są na ekspansję terenów zabudowanych.

Okazuje się jednak, że miejski styl życia i upodabnianie infrastruktury i zabudowy wsi do miast nie daje tak wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na

obszarach wiejskich jak uprzednio zakładano, generując wiele zjawisk negatywnych, m.in.: depopulację, degradację w strukturach społeczno-gospodarczych, chaotyczną zabudowę.

Istotną rolę dla możliwości rozwojowych wsi odgrywa szeroko rozumiana dostępność osiedli wiejskich, głównie w aspekcie komunikacyjnym i społecznym, gdyż większość usług publicznych dla mieszkańców wsi dostępna jest tak jak miejsca, w których te usługi są zlokalizowane. Dlatego tak ważna jest dobra jakość połączeń komunikacyjnych i drogowych z ośrodkami miejskimi świadczącymi tego typu usługi.

Intensywny rozwój ośrodków wiejskich dokonuje się głównie przez wzrastające powiązania funkcjonalne z ośrodkiem miejskim i wzrost intensywności ruchu komunikacyjno-transportowego, co może rodzić pewne wyzwania dla planowania przestrzennego w obszarze miasto-wieś.

Głównym celem realizowanej w UE polityki spójności jest wspieranie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju całej struktury, za pomocą wzmocnienia konkurencyjności regionów, czy też miast, będących motorem rozwoju obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie. Miasta stały się regionalnymi biegunami wzrostu przyspieszającymi korzystne zmiany w samych miastach i pomiędzy nimi. W podpisanej w 2007 r. Karcie Lipskiej podkreślono konieczność opracowania całościowych strategii i skoordynowania działań w procesie rozwoju miejskiego, które wykraczałyby poza granice poszczególnych miast i obejmowałyby ich obszary funkcjonalne, czego efektem ma być m.in. *osiągnięcie równorzędnego partnerstwa pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi*. *Strategia Europa 2020* zaakceptowała potrzebę wspierania gospodarki zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Podstawowym dokumentem strategicznym na poziomie krajowym, odgrywającym rolę kompleksowej wykładni prowadzenia polityki wobec miast jest *Krajowa Polityka Miejska 2023*. Opisuje ona m.in. rolę podmiotów oddziałujących na rozwój obszarów miejskich i pozostających z nimi w silnych związkach funkcjonalnych obszarów wiejskich podkreślając, że będzie ona prowadzona w odniesieniu do obszarów funkcjonalnych, a nie administracyjnych.

W kontekście polityki miejskiej Komisja Europejska zaproponowała wiele nowych instrumentów, wśród których znalazły się tzw. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT), mające służyć wdrażaniu strategii terytorialnych 18 miast wojewódzkich oraz innych miast o charakterze regionalnym i subregionalnym, w zasięgu ich obszarów funkcjonalnych. Utworzone związki ZIT będą pełnić funkcję wspólnej reprezentacji obszarów funkcjonalnych miast wobec władz krajowych i regionalnych, pozyskując wspólnie środki finansowe oraz uzgadniając i rozstrzygając sprawy rozwojowe i administrując wspólną infrastrukturą.

Okazuje się więc, że nowa polityka miejska odgrywać będzie znaczną rolę w rozwoju tych obszarów wiejskich, które są powiązane funkcjonalnie z największymi miastami.

Literatura

- Bański J., 2014, *Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych*. „Przegląd Geograficzny”, 86, 4.
- Biała Księga Obszarów Metropolitalnych, 2013, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa.
- Capello R., 2009, *Regional Growth and Local Development Theories: Conceptual Evolution over Fifty Years of Regional Science*. Géographie, économie, société 1, t. 11, s. 9–21.
- Christaller W., 1933, *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gezetzmässigkeit der Verbreitung Und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Gustav Fischer, Jena.
- Czarnecki A., 2008, *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Dojazdy do pracy. Narodowy Spis Ludności i Mieszkań 2011*, 2014, GUS, Warszawa.
- Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, 2010, nr KOM (2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela, Komisja Europejska, Komunikat Komisji.
- European Commission, A Harmonised Definition of Cities and Rural Areas: The New Degree of Urbanisation*, 2014, Brussels.
- Frenkel I., 2012, *Ludność wiejska*, [w:] *Polska wieś 2012. Raport o stanie wsi*, J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.). Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Grosse T. G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1 (8).
- Heffner K., 2014, *Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej Polski – wpisywanie się w przestrzeń wsi europejskiej*. Studia KPZK PAN, t. CLVI, Warszawa.
- Heffner K., 2015, *Obszary funkcjonalne miast – problemy z kształtowaniem i funkcjonowaniem obszarów wiejskich*. Studia KPZK PAN, t. CLXI, Warszawa.
- Heffner K., Gibas P., 2015, *Polityka spójności Unii Europejskiej a obszary funkcjonalne centrów regionalnych w Polsce*. Prace Naukowe UE, nr 380, Wrocław.
- Heffner K., Klemens B., 2012, *Warunki życia i aktywność społeczno-gospodarcza mieszkańców na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa opolskiego)*. Barometr Regionalny, 4 (30), Zamość.
- Heffner K., Klemens B., 2015, *Wiejskie obszary funkcjonalne w kontekście dostępu do usług publicznych (na przykładzie województwa opolskiego)*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 38, *Wiejskie obszary funkcjonalne*, Komisja Obszarów Wiejskich PTG i IGIPZ PAN, Warszawa.
- Kaczmarek T., Bul R., 2014, *Statystyka obszarów metropolitalnych – stan i potrzeby*. Biuletyn KPZK, z. 255, Warszawa.

- Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, 24–25 maja 2007 r.*
- Klemens B., 2014, *Aktywność społeczności wiejskich w województwie opolskim a nowa perspektywa strategiczna*, [w:] *Procesy demograficzno-społeczne, zawodowe i agrarne ludności wiejskiej w latach 2002–2012*, K. Duraj-Polek (red.). Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole.
- Klemens B., Derlukiewicz N., 2014, *Rola struktur klastrowych w rozwoju miast w perspektywie 2020 (aspekt turystyczny)*, M. Śmigielka (red.). „Studia Miejskie”, t. 14, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Kłodziński M., 2008, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian*, M. Drygas, A. Rosner (red.). IRWIR PAN, Warszawa.
- Komisja Europejska, 2006, Polityka spójności i miasta: rola miast i aglomeracji w odniesieniu do wzrostu i zatrudnienia w regionach*, Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, KOM 2006 (385), Bruksela 13 lipiec.
- Komisja Europejska, 2012, Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, Bruksela, arkusz informacyjny.
- Komornicki T., Śleszyński P., 2009, *Typologia obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto–wieś*, [w:] *Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku*, J. Bański (red.). Studia Obszarów Wiejskich, 16, Warszawa.
- Komornicki T., Korcelli P., Siłka P., Śleszyński P., Świątek D., 2013, *Powiązania funkcjonalne między polskimi metropoliami*. Wyd. Akademickie SEDNO, Warszawa.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2012, MRR, Warszawa.
- Kowalczyk K., 2010, *Mobilność i preferencje migracyjne Polaków*. CBOS, Warszawa.
- Krajowa Polityka Miejska 2023*, projekt z 28 sierpnia 2015, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*, 2010, MRR, Warszawa, 13 lipca.
- Kruszka K., 2010, *Dojazdy do pracy w Polsce. Terytorialna identyfikacja przepływów ludności związana z zatrudnieniem*. Urząd Statystyczny w Poznaniu, Poznań.
- Lewandowski J., 2002, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich*, W. Kamińska (red.). Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Lorens P., 2015, *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast w Polsce*. Studia KPZK PAN, t. CLXI, Warszawa.

- Malizia E. E., Feser E. J., 1999, *Understanding Local Economic Development*. Rutgers, NJ, Center for Urban Policy Research.
- Mazur M., Bański J., Czapiewski K., Śleszyński P., 2015, *Wiejskie Obszary Funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic*. Studia Obszarów Wiejskich, M. Biczkowski, L. Kozłowski (red.). T. 37, Wiejskie Obszary Funkcjonalne.
- MRR, 2010, *Raport wprowadzający Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby przygotowania Przeglądu OECD krajowej polityki miejskiej w Polsce*, Część I Diagnoza stanu polskich miast, Warszawa.
- Mularczyk M., 2014, *Hierarchia funkcjonalna miast a dominujące funkcje ich wiejskiego otoczenia (przykład woj. świętokrzyskiego)*, [w:] *Polityka spójności UE a rozwój obszarów wiejskich. Stare problemy i nowe wyzwania*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CLVI, Warszawa.
- Muster R., 2014, *Przepływy ludności w związku z dojazdami do pracy. Próba analizy zjawiska na krajowym rynku pracy*. „Górnośląskie Studia Przedsiębiorczości”, t. XI, Oficyna Wydawnicza Górnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości im. Karola Goduli, Chorzów.
- Myrdal G., 1957, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Duckworth, London.
- Obrebalski M., 2013, *Współczesne problemy krajowej i regionalnej polityki miejskiej*. Biblioteka Regionalisty, nr 13, Wyd. UE, Wrocław.
- OECD, 2009, *How Regions Grow. Trends and Analysis*, Paris.
- Pancer-Cybulska E., 2014, *Miasta w polityce spójności Unii Europejskiej*. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 37, t. 3.
- Programowanie perspektywy finansowej na lata 2014–2020. Umowa partnerstwa – projekt*, 2013, MRR.
- Prusek A., 2015, *Terytorialny aspekt rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej a polityka spójności*. Prace Naukowe UE, nr 393, Wrocław.
- Smętkowski M., 2007, *Delimitacja obszarów metropolitalnych – nowe spojrzenie*, [w:] *Rozwój, region, przestrzeń*, G. Gorzelak, A. Tucholska (red.). MRR, EUROREG, Warszawa.
- Szafranek E., 2015, *Zintegrowane Inwestycje Terytorialne jako narzędzie budowy potencjału obszarów funkcjonalnych. Przykład Kędzierzyńsko-Kozielskiego Subregionalnego Obszaru Funkcjonalnego*. Prace Naukowe UE, nr 392, Wrocław.
- Szczygielski K., 2010, *Przestrzenne zróżnicowanie ludności województwa opolskiego w kontekście etnicznym jako potencjalne uwarunkowanie rozwoju regionalnego*. Wyd. PIN Instytut Śląski, Opole.
- Szlachta J., 2013, *Europejski wymiar polityki miejskiej w Polsce*. Studia KPZK, t. CLIII, Warszawa.
- Śleszyński P., 2013, *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*. Przegląd Geograficzny, t. 85, z. 2.

Wilkin J., 2007, *Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych*. Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, t. 1, MRR, Warszawa.

www.rfsc-community.eu/rfsc-cities/rfsc-cities-map/.

Zasady uwzględniania wymiaru miejskiego polityki spójności UE, w tym realizacja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, 2013, MRR, Warszawa.

Zborowski A., 2004, *Podjęcie funkcjonalno-strukturalne w badaniach delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce (przykład Krakowa)*, [w:] *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, J. Słodczyk (red.). Uniwersytet Opolski, Opole.